

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА

НІЩИМЕНКО Олексій Анатолійович - магістр Київського міжнародного університету, юрист

У статті досліджені проблеми, які стосуються напрямів державної політики у сфері розвитку інформаційної безпеки. На основі аналізу наукової літератури у роботі зазначено, що інформаційна безпека становить стан захищеності особистості, суспільства, держави від інформації, що носить шкідливий або протиправний характер, від інформації, що надає негативний вплив на свідомість особистості, перешкоджає сталому розвитку особистості, суспільства і держави. Інформаційна безпека – це такий стан захищеності інформаційної інфраструктури, включаючи також комп'ютери та інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру і інформацію, що в них знаходиться, який також забезпечує сталий розвиток особистості, суспільства і держави. Нормативно-правова база не охоплює всі основні елементи, необхідні для ефективної протидії інформаційним загрозам, певною мірою застаріла, оскільки новітні політичні тенденції формують політичну реальність, у якій проблеми інформаційної безпеки виходять на перший план.

Постановка проблеми

Початок ХХІ століття характеризується новою політико-економічною ситуацією, в якій опинилася Україна, активно і послідовно відстоює свої національні інтереси у глобальному світі. У коло цих інтересів входить і участь України в інформаційних процесах, що найтіснішим чином пов'язана з проблемами забезпечення безпеки держави, суспільства, суб'єктів господарювання, кожної

окремої особистості в інформаційній сфері.

Сучасний стан суспільного розвитку характеризується як етап формування інформаційного суспільства. Впровадження новітніх інформаційних технологій значно прискорює процес отримання, обробки, аналізу інформації. Широкий і оперативний доступ до інформації підвищує ефективність її використання, що стає невід'ємним елементом управління всіма інститутами і процесами.

Сучасна Україна повною мірою включена в процеси інформатизації суспільства і формування єдиного світового інформаційного ринку. Інформаційний фактор відіграє значну роль у державотворчому процесі, у поданні та відстоюванні інтересів держави. Особливе місце у цьому спектрі суспільних відносин займають проблеми правового забезпечення інформаційної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Зазначимо, що до питань забезпечення інформаційної безпеки зверталися В. Т. Білик, В. Ф. Білько, К. Л. Бурич, А. Гуровський, А. Р. Данільян, А. П. Дзюбань, В. К. Пархоменко, Д. В. Дмитрієв, І. Н. Єфименко, Б. Д. Коган, П. Д. Косач Р. Ф. Костенко, В. А. Ліпкан, О. А. Палій, Р. Р. Погорецький та ін. Зазначені вчені створили належну теоретичну базу, що забезпечує практичні засади кримінально-правового захисту обігу комп'ютерної інформації, в той же час, динамічний характер сучасного інформаційного

середовища, виникнення нових викликів і загроз у цій сфері вимагає нового осмислення даної проблеми.

Постановка завдання

Метою даного дослідження є комплексний аналіз проблем задоволення інформаційної безпеки в Україні.

Викладення основного матеріалу

Аналіз монографічних досліджень, наукових робіт показує, що у наш час проблеми інформаційної безпеки вивчені недостатньо, більшість наукових досліджень присвячено правовому забезпеченню інформаційної безпеки на макрорівні, а саме у сфері інформаційних технологій і комп'ютерної техніки, не виходячи своїм змістом з даного проблемного кола. До таких робіт належать дослідження таких вчених, як К.Л. Бурич, І.Н. Єфименко, О.Н. Караулов, Б.Д. Коган, Г.С. Смушков, М.М. Тугай, І.В. Соркін та ін.

У своїй роботі «Захист комп'ютерної інформації з точки зору міжнародного права» О.Н. Караулов і Г.С. Смушков зазначають, що комп'ютеризація – явище соціально значуще. Проте значущість комп'ютеризації можна розглядати з різних боків. [1, с. 55].

На думку М.М. Тугай та І.В. Соркіна, нині, не кажучи вже про майбутнє, комп'ютери є самим багатообіцяючим знаряддям вчинення корисливих злочинів. Автори наводять дані американських фахівців про те, що прямий економічний збиток, який наноситься комп'ютерними злочинцями, вже сьогодні можна порівняти з перевагами, одержуваними від впровадження комп'ютерів, а соціальні і моральні втрати взагалі не піддаються оцінці. [2, с. 24].

У статті «Інформаційна безпека України у сучасному кіберпросторі» К. Л. Бурич, І. Н. Єфименко, Б. Д. Коган до комп'ютерних злочинів, які найбільш часто зустрічаються, відносять розкрадання грошей, речей, машинної інформації, машинного часу, несанкціоноване використання системи, саботаж і шантаж, шпигунство, вандалізм. Вони вважають, що найпоширенішим видом комп'ютерної злочинності є крадіжка грошових коштів в електронних банківських системах взаєморозрахунків. За їх даними,

---

вона становить близько 45% усіх злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютера [3, с. 23-24].

Що стосується безпосередньо проблем інформаційної безпеки, то дану проблему вивчали В.Ю. Богданов, О. В. Глазов, О. Л. Гуровський, О. Г. Данільян, О. П. Дзюбань, В. К. Пархоменко, Д. В. Дмитрієв, А. Л. Корсунський, В.А. Ліпкан, В.В. Лунєєва, В. Ніколаєв, Г. Остапович, І. Костицька, М.М. Тугай, І.В. Соркі, О.В. Ющук та ін.

Вищезгадані науковці зазначають, що на сьогодні Україна опинилася у стані інформаційної війни з країнами, які намагаються нав'язати нашій країні свої цінності, зруйнувати традиційні морально-етичні засади українського суспільства, розвиток інформаційних технологій призвів до того, що інформаційна експансія відбувається системно, а злочини проти інформаційної безпеки стають все більш витонченими і небезпечними.

У статті В. В. Лунєєва представлений аналіз процесу глобалізації світу та її наслідків, серед яких особливу увагу приділено негативним (криміногенним) наслідкам. Як зазначає автор, у кримінологічному плані глобалізація має позитивні і негативні, криміногенні та антикриміногенні властивості, причому криміногенність її домінує. Кримінологи змушені вивчати не тільки суто кримінально-правові, а й політичні, економічні, соціологічні, соціально-психологічні та інші реалії глобалізації, які несуть у собі високий рівень криміногенності. Вона не дає необхідних підстав оцінювати глобалізацію тільки у позитивному чи навіть нейтральному планах [4, с. 51].

Останнім часом інформація здобуває нові властивості, які визначають її соціально-економічну цінність і правовий зміст. У першу чергу, в наш час інформація усвідомлюється як важливий економічний ресурс.

У статті «Правове регулювання інформаційної безпеки у сфері підприємницької діяльності» В. Ніколаєва, Г. Остаповича, І. Костицької зазначається, що нині використання інформаційних ресурсів, ефективна організація інформаційних процесів можуть істотно збільшити рентабельність багатьох видів продуктивної діяльності,

сприяти вирішенню політичних, військово-політичних, соціально-економічних, культурно-просвітницьких та соціальних проблем. Також інформація стає економічним товаром, що стимулює в усьому світі зростання нового сегмента національної економіки – інформаційних послуг. Як будь-який товар, інформація має власника, який має право розпоряджатися інформацією на свій розсуд, а її несанкціоноване використання тягне за собою матеріальні, репутаційні втрати для її правовласника, несанкціоновані дії з інформацією стають підставою для настання шкоди для держави, громадян, суб'єктів господарювання [5, с. 22].

При цьому О. Л. Гуровський вказує на той факт, що у розвинених країнах інформація перетворилася на основний предмет праці. Тобто галузь виробництва, де фізична робота традиційно переважала, перейшла на інформаційні рейки, відповідно інформація стає засобом виробництва, що також вимагає відповідного правового захисту. Він також зазначає, що в останні десятиліття інформація набуває властивості потужного засобу впливу на громадсько-політичні, ідеологічні та соціально-економічні процеси, стає свого роду зброєю, яка вимагає створення системи протидії, захисту інформаційних ресурсів, які належать державним органам, що становлять державну, професійну, особисту таємницю [6, с. 25].

У роботі «Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації» О. Г. Данільян, О. П. Дзюбань, В. К. Пархоменко, Д. В. Дмитрієв зазначають, що розвиток інформаційних засобів веде до можливості встановлення такого тотального контролю над людьми, якого ще не було в історії людства [7, с. 155].

Водночас, звертаючись до визначення терміну «інформаційна безпека», слід визнати, що у науковій літературі відсутня єдина думка щодо його змісту. Так, А. Л. Корсунський під інформаційною безпекою України розуміє стан захищеності її національних інтересів в інформаційній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави [8].

Схоже визначення поняття «інформаційна безпека» пропонує А. В. Шубіна, яка

вважає, що стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері складається із сукупності збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави із приводу захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, що відповідає принципу забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері [9, с. 27].

З точки зору О. Л. Сорокіна, інформаційна безпека становить стан захищеності особистості, суспільства, держави від інформації, що носить шкідливий або протиправний характер, від інформації, що надає негативний вплив на свідомість особистості, перешкоджає сталому розвитку особистості, суспільства і держави. Інформаційна безпека – це такий стан захищеності інформаційної інфраструктури, включаючи також комп'ютери та інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру і інформацію, що в них знаходиться, який також забезпечує сталий розвиток особистості, суспільства і держави [10, с. 20].

Дана позиція не підтримується іншими дослідниками, які вважають, що визначати «безпеку» через «захищеність» не зовсім коректно, оскільки ці слова – синоніми, а тому дані визначення є тавтологією. І.Ф. Бінько вважає, що звернення до поняття «стан захищеності» є цілком виправданим, якщо його немає, то немає і безпеки. У цьому сенсі мова йде про розуміння безпеки у правовому, охоронному аспекті [11]. П. Д. Косач зазначає, що суть інституту інформаційної безпеки у системі інформаційного права полягає у здійсненні правових, організаційних, технічних заходів, що забезпечують безпечний стан всіх складових інформаційно-комунікаційного комплексу держави, окремих організацій і кожної людини [12].

Водночас у даному визначенні знову присутній елемент тавтології, знову поняття «безпека» визначається через поняття «безпечний стан».

Дані проблеми спостерігаються і в інших визначеннях.

Відповідно, інформаційну безпеку слід розуміти як сукупність засобів забезпечення інформаційного суверенітету України, захисту держави та її громадян від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз.

Інформаційна безпека є складовою загальної безпеки та стрімко розвивається як у всьому світі, так і в Україні, глобальна інформатизація охоплює всі сфери держави – економічну, військову, політичну, промислову і т. ін. Інформаційна безпека, як і будь-який інший об'єкт, має загрози, які посягають як на цілісність фізичну, так і її похідні.

Як відомо, інформаційна безпека, захист якої, згідно зі ст. 117 Конституції України, поряд із суверенітетом, територіальною цілісністю та економічною безпекою, є найважливішою функцією держави, досягається шляхом розробки та впровадження сучасних безпечних інформаційних технологій, побудовою функціонально повної національної інфраструктури, формуванням і розвитком інформаційних відносин тощо [13].

Згідно із Законом «Про основи національної безпеки України» однією з основних загроз національним інтересам і національній безпеці України в інформаційній сфері є намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.

Поряд із цим ст. 3 Закону України «Про інформацію» вказує, що основними напрямками державної інформаційної політики є: забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного управління; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [14].

У свою чергу, Законом України «Про основи національної безпеки» виділено три об'єкти національної та, відповідно, інформаційної безпеки, до яких належать:

- людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи;

- суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси;

- держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість [15].

Для досягнення поставленої мети на систему забезпечення інформаційної безпеки покладаються певні завдання, головним серед яких є створення умов для організації ефективного управління системою нейтралізації інформаційних загроз.

Зазначимо, що у дослідженні В. А. Ліпкана, В. А. Залізняка зазначено, що правове регулювання інформаційних відносин в Україні — це здійснюване державою за допомогою права та сукупності правових засобів упорядкування відносин, що виникають між громадянами України, іноземними громадянами, особами без громадянства, юридичними особами, державою та міжнародними організаціями в усіх сферах життя і діяльності суспільства та держави при отриманні, використанні, поширенні та зберіганні інформації, їх юридичне закріплення, охорона й розвиток [16, с. 5].

Нормативно-правове регулювання системи забезпечення інформаційної безпеки України представлено: Конституцією України, Законом України «Про основи національної безпеки України», Законом України «Про інформацію», Законом України «Про Концепцію Національної програми інформатизації», іншими нормативно – правовими актами.

Основні визначення сутності інформаційної безпеки викладені у ряді нормативно-правових актів. Так, у Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.» цей термін трактується як: «стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування ін-

формаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [17].

Поряд із нормативно-правовим напрямом, політика інформаційної безпеки реалізується як системою інститутів публічної влади, так і інститутами громадянського суспільства, до компетенції яких стосується вирішення питань щодо створення безпечних умов функціонування і розвитку інформаційної сфери.

Склад механізму інформаційної безпеки визначається нормами ст. 4 Закону України «Про основи національної безпеки України»: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування: Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України.

Характеризуючи функції державних органів, безпосередньо орієнтованих на вирішення питань інформаційної безпеки, слід звернути увагу на значні зміни у функціях та статусі Ради національної безпеки і оборони України (РНБО). Згідно зі ст. 107 Конституції України, РНБО – це «координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові України» [13].

Важливі завдання інформаційної безпеки, безперечно, виконує Служба безпеки України, яка згідно з нормами ст. 1 Закону «Про службу безпеки України» визначається як «державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України» [18].

Для захисту українського простору від зовнішньої пропаганди та для координації діяльності приватних ЗМІ з донесення інформації до громадян на окупованих територіях 2 грудня 2014 року було створено Міністерство інформаційної політики України, що викликало значний резонанс як серед

політиків, так і серед працівників теле- та радіомовлення.

У той же час існуючий механізм реалізації державної політики у сфері розвитку інформаційної безпеки не можна вважати досконалим. Свідченням цього стало фактичне захоплення Росією інформаційного простору Криму, Сходу та Півдня України, що створило передумови для російської окупації АРК та організації збройного конфлікту у Донецькій і Луганській областях. Нині цілеспрямована діяльність Росії дає змогу провокувати напруженість і в інших регіонах, підтримувати антиукраїнські настрої серед власного населення, дискредитувати Україну та виправдовувати свою політику у державах – членах ЄС.

Науковці зазначають, що елементом реагування на цю проблему є створення загальнодержавної системи інформаційної (зокрема кібернетичної) безпеки України наступальної спрямованості як з питань захисту суверенітету, так і просування українських національних інтересів.

Це передбачає:

- розробку й удосконалення нормативно-правової бази у сфері інформаційної безпеки, яка нині є фрагментарною та неповною мірою відповідає нагальним потребам;
- створення (визначення) керівного та координаційного органу системи інформаційної безпеки України в структурі державних органів виконавчої влади;
- визначення (уточнення) переліку суб'єктів, які відповідають за стан інформаційної безпеки;
- проведення досліджень та визначення потреб у технічному, фінансовому й кадровому забезпеченні функціонування системи;
- активізація заходів у Міністерстві оборони та Генеральному штабі Збройних Сил України зі створення власної системи інформаційної безпеки як складової національної системи інформаційної безпеки [19, с. 30].

Отже, захищаючи свої інформаційні інтереси, Україна має дбати про свою інформаційну безпеку, цього ж вимагає і зміцнення української державності. Збалансована державна політика інформаційної безпеки України формується як складова частина її соціально-економічної політики, виходячи з

пріоритетності національних інтересів та загроз національній безпеці країни. Із правової точки зору вона ґрунтується на засадах правової демократичної держави і впроваджується шляхом розробки та реалізації відповідних національних доктрин, стратегій, концепцій та програм згідно із чинним законодавством.

Ціла низка законів України та інших нормативних документів різних рівнів загалом охоплює проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави: Закон України «Про основи національної безпеки України»; Закон України «Про інформацію»; Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України»; Закон України «Про державну таємницю»; Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та інші. Крім того, в межах даної проблематики чинними є два стратегічних документи: Стратегія національної безпеки України; Доктрина інформаційної безпеки України. Важливе нормативно-стратегічне значення має також ратифікована Верховною Радою України Конвенція про кіберзлочинність.

Система нормативно-правових актів, що регулюють відносини в інформаційній сфері, часто обмежується лише декларативними нормами, потребує значного удосконалення та адаптації до сучасних реалій. Виникла потреба у побудові концептуально нової системи державного управління та інформаційної системи як її складової [20, с. 44].

Таким чином, удосконалення нормативно-правового забезпечення державної політики у сфері розвитку інформаційної безпеки в умовах інформаційної війни слід розглядати як провідний напрям державної політики, спрямованої на захист інтересів громадян України, суспільства та держави.

Головні висновки

Нормативно-правова база не охоплює всі основні елементи, необхідні для ефективної протидії інформаційним загрозам, певною мірою застаріла, оскільки новітні політичні тенденції формують політичну реальність, в якій проблеми інформаційної безпеки виходять на перший план.

Це потребує удосконалення системи нормативно-правового регулювання державної політики у сфері розвитку інформаційної безпеки в умовах інформаційної війни. Мова йде про необхідність встановлення чіткої ієрархічної єдності нормативно-правових актів у сфері інформаційної безпеки країни та кожного окремого регіону; упорядкування інформаційного обміну та інформаційно-аналітичного супроводу роботи органів державної влади, інших суспільних інститутів із органами державної влади та між собою, забезпечення безумовного дотримання вимог інформаційної безпеки посадовими особами, громадянами; розробку нормативно-правової бази у галузі застосування інтернет-мереж, а також забезпечення захисту державних інформаційних ресурсів; розмежування порядку доступу інших держав або іноземців до інформаційних ресурсів України та порядку їх використання відповідно до договорів із іншими державами.

Також потрібно застосування кримінального законодавства, яке спрямовано на захист держави і громадян у сфері інформаційної діяльності від проявів комп'ютерної, інформаційної злочинності та кібертероризму.

В інституціональному плані здається доцільним розробити в Україні стратегічний документ, який має надати чіткі відповіді на запитання щодо її уявлень про «новий цифровий порядок» і описати кроки, до яких готова вдатися влада заради його становлення/протидії становленню.

При цьому кожний інститут державного управління, який тим або іншим чином задіяний у системі забезпечення інформаційної безпеки, має утворити відповідний підрозділ, що буде опікуватися даною проблемою, а координувати діяльність цих структур має Рада національної безпеки і оборони. Окрім того, методи забезпечення інформаційної безпеки України включають в себе: розробку програм забезпечення інформаційної безпеки України і визначення порядку їхнього фінансування; вдосконалення системи фінансування робіт, пов'язаних з реалізацією правових та організаційно-технічних методів захисту інформації, створення системи

страхування інформаційних ризиків фізичних та юридичних осіб.

Література

1. Караулов О.Н. Захист комп'ютерної інформації з точки зору міжнародного права / О.Н. Караулов, Г.С. Смушков // Вісник Української академії державного управління при Президентіві України. – 2014. – №11. – С. 53–63.
2. Тугай М.М. Проблеми боротьби з комп'ютерними злочинами в Україні / М.М. Тугай, І.В. Соркін // Закон і бізнес. – 2014. – №7. – С. 22–25.
3. Бурич К. Л. Інформаційна безпека України у сучасному кіберпросторі / К. Л. Бурич, І. Н. Єфименко, Б. Д. Коган // Національна безпека і оборона. – 2014. – №10. – С. 21–27.
4. Лунеев В. В. Криминологические проблемы глобализации / В. В. Лунеев // Государство и право, 2015 – № 1. – С. 45–61.
5. Правове регулювання інформаційної безпеки у сфері підприємницької діяльності / В. Ніколаєв, Г. Остапович, І. Костицька та ін. – К., 2002. – С. 19–25
6. Гуровський В. О. Роль органів державної влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки України / В. О. Гуровський // Вісник Української академії державного управління при Президентіві України. – К., 2014. – №3. – С. 21–31.
7. Горбулін В.П. Актуальні проблеми системного забезпечення інформаційної безпеки України / В.П. Горбулін, М.М. Биченок, П.М. Копка // Матеріали міжар. наук.-практ. конф. «Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави». – К.: Нац. Акад. СБ України. – 2008. – С. 79–85.
8. Дубов Д. Підходи до формування тезаурусу у сфері кібербезпеки / Д. Дубов // Політичний менеджмент. – 2010. – № 5. – С. 19–30
9. Шубіна О.В. Державна інформаційна безпека: проблеми визначення концепту / О.В. Шубіна // Держава та права. – 2014. – №3. – С. 26–31.
10. Сорокін О. Л. Інформаційна безпека та її складові: проблеми визначення концепту / О. Л. Сорокін // Держава та право. – 2014. – №8. – С. 18–22.
11. Бінько І.Ф. Національна безпека України в умовах глобальної інформатизації / І.Ф. Бінько. – К.: Національний ін-т стратегічних досліджень, 1996. – Вип.61. – 54 с.
12. Косач П. Д. Інформаційна безпека як основа національної безпеки / П. Д. Косач. – К.: ЗАТ Видавничий дім «ДЕМШ», 2002. – 144 с.
13. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141
14. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
15. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
16. Систематизація інформаційного законодавства України: Монографія / В. А. Ліпкан, В. А. Залізняк / За заг. ред. В. А. Ліпкана. – К. : ФОРМ О. С. Ліпкан, 2012. – 304 с.
17. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.: Закон України від 09.01.2007 – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
18. Про службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>
19. Суббот А. Інформаційна безпека суспільства / А. Суббот // Віче. – 2015. - № 8. – С. 29–31.
20. Долженко К. І. Нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки регіону / К. І. Долженко // Право і Безпека. – 2014. – № 3. – С. 43–48.